

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.103>
УДК 398:342.7 УПА“1943/1944”

Володимир ДЗЬОБАК

кандидат історичних наук, докторант,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
v.v.dzobak@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-2187-6554>

ВІТАЛЬНИЙ НАРАТИВ В УПА В 1943—1944 рр.: ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІЇ, ТРАНСФОРМАЦІЇ

Метою статті є дослідження формування та трансформації вітального нарративу в Українській повстанській армії в 1943—1944 рр. як ключового механізму конструювання нормативної моделі чоловічої ідентичності. У центрі уваги публікації символічні практики, ритуали посвяти, дисциплінарні вимоги й публічна риторика, через які вибудовувався образ повстанця як уособлення жертвності, моральної витривалості та духовного піднесення. **Методологічна основа** дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує воєнну історію, історію повсякденності та воєнну психологію. Джерельний корпус становлять спогади учасників, архівні матеріали, пропагандистські тексти, присяги, внутрішні інструкції та звіти СБ ОУН. Особлива увага приділена емоційному виміру участі — страху, відданості, внутрішній трансформації та межам тілесної та моральної витривалості. У статті показано, що вітальний нарратив виконував не лише мобілізаційну, а й нормативну функцію, задаючи очікування щодо поведінки, дисципліни, жертвності й прийняття смерті. Від другої половини 1943 р. в цьому наративі простежується відчутний зсув: загострення війни, внутрішні репресії та регіональні відмінності спричинили поступову втрату його цілісності. Аналіз цього перетворення дозволяє глибше зрозуміти напругу між ідеологічним проектом і повсякденним досвідом учасників руху. Запропонована в розвідці аналітична рамка спрямована на історичну реконструкцію механізмів формування та трансформації вітального

Цитування: Дзьобак В. Вітальний нарратив в УПА в 1943—1944 рр.: формування, функції, трансформації. *Український історичний журнал*. 2026. № 1 (586). С. 103—123. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.103>

© Видавць ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 1 (586)

нарративу в середовищі ОУН та УПА в 1943—1944 рр., що дозволяє розглянути його як частину ідеології та повсякденних практик підпілля і водночас спонукає до подальшого вивчення віктимного нарративу в українському Рухові Опору.

Ключові слова: УПА, ОУН, вітальний нарратив, жертвовність, повсякденність, ритуал, дисципліна, страх, ідеологія.

Вивчення ідеологічних нарративів УПА посідає помітне місце в сучасних студіях про український визвольний рух. Попри значну кількість праць, присвячених організаційним структурам, військовим операціям і політичним стратегіям армії, істотно менше уваги приділено питанням формування внутрішньої суб'єктності повстанця і тим символічним та поведінковим кодам, які визначали його місце в спільноті. Особливо бракує досліджень вітального нарративу як окремого інструменту конструювання нормативної моделі чоловічості в 1943—1944 рр., у період інтенсивної мобілізації та організаційного зростання УПА.

Саме в цей час складається комплекс уявлень про повстанця як носія духовної витривалості, жертвовності, особистої дисципліни та морального обов'язку. Цей комплекс формувався в умовах розбудови військової організації, зростання масштабів антинацистського й антирадянського спротиву та одночасного залучення молоді до повстанських лав. Він визначав не лише поведінкові норми, а й спосіб переживання боротьби, інтерпретацію смерті, уявлення про обов'язок і межі можливого. Такий підхід дозволяє розглядати боротьбу УПА не лише у військових чи політичних категоріях, а як морально-етичний проєкт.

Вивчення вітального нарративу в УПА неможливе без аналізу історіографічного поля, що окреслює межі наукової дискусії та показує, які аспекти були досліджені, а які залишилися поза увагою. Наявні дослідження зосереджуються на політичних, військових або пропагандистських аспектах діяльності, не виокремлюючи концептуально феномену вітального «життєствердного» нарративу. Умовно історіографію національно-визвольної боротьби 40-х років минулого століття можна поділити на чотири великі групи. Перша — радянська історіографія 1940—1980-х рр. (В. Давиденко [1], С. Даниленко [2], В. Масловський [3—6], В. Чередниченко [7—8], К. Дмитрук [9—10], В. Добрецова [11], Р. Симоненко [12], В. Шевцов [13]), яка трактувала діяльність УПА винятково через призму радянської ідеології. У цих працях акцент робився на твердженнях про «колаборацію з фашистами», «антинародний характер діяльності» та «злочини проти населення», що повністю підпорядковувало аналіз політичним завданням. Подібні тексти виходили й після 1991 р., хоча й на основі ширшої джерельної бази [14].

Другою групою є праці української діаспори: П. Потічний [15; 16, с. 80—87], П. Мірчук [17—19], А. Бедрій [20; 21, с. 528—537; 22, с. 658—664], В. Верига [23], М. Прокоп [24, с. 156—161; 25, с. 64—75], М. Шандрій [26, с. 344] та ін. Вони загалом демонструють апологетичний підхід, підкреслюючи героїчний і моральний характер боротьби УПА та майже не аналізуючи внутрішні суперечності руху.

До третьої групи належать дослідження закордонних авторів, серед яких виокремлюються праці Д. Армстронга [27] й А. Рудлінга [28, с. 163—189], що про-

понують концептуально витриманий аналіз різних аспектів українського націоналістичного руху. У цілому в закордонній історіографії окреслений аспект теми розглядається побіжно або зовсім не висвітлюється.

З-поміж польських дослідників збалансовану позицію щодо українсько-польських взаємин часів Другої світової війни намагається зберігати К. Вуйціцький [29]. Натомість більшість авторів концентруються переважно на темі злочинів УПА проти польського населення Волині: Г. Мотика, який раніше займав виваженішу позицію [30], В. і Є. Семашки [31], В. Філяр [32], А. Сова [33] та ін.

Четверта група — українські дослідження після 1991 р., які значно розширили проблемне поле. Варто згадати таких науковців: Ю. Киричук [34], А. Кентій [35], А. Русначенко [36], О. Лисенко [37, с. 46—66], І. Патриляк [38], Г. Стародубець [39] та ін.

Останніми роками почали з'являтися праці, які ґрунтовно розкривають нові аспекти діяльності УПА та ОУН. Так, інформаційно насиченою є докторська дисертація Я. Антонюка «Діяльність спеціальних підрозділів українських націоналістичних організацій (1921—1991)», захищена у 2021 р. [40]. Функціонуванню міських боївок ОУН присвячена колективна стаття В. Ільницького та Я. Антонюка [41, с. 175—194]. Повсякденне життя повстанців на Закерзонні показано в дисертації В. Прокопова [42].

Попри значний масив літератури, концептуальний аналіз ідеологічних наративів УПА, зокрема вітального, досі майже відсутній. Саме ця прогалина й визначає актуальність даного дослідження.

Духовне піднесення та початкова мобілізація

Навесні 1943 р. в повстанському русі панувало загальне піднесення. Один з учасників згадував, що настрої були «бадьорий і відчувалося, що “братія” готова на найбільші пориви, хоч і не дуже приготована до бою» [43, с. 93].

Подібні свідчення містять і спогади учасників Руху Опору, які «... зводили розмову до того, що усе одно з ким, аби лише битись за Українську Державу» [43, с. 85]. Це емоційне піднесення охоплювало не лише підрозділи УПА, а й цивільне населення. У селах, за згадками очевидців, «настрої були дуже піднесені. Багато молоді заактивізувалося і потрапило під вплив революційних організацій» [43, с. 86].

Емоційний запал охопив не лише рядових повстанців, а й вище командування УПА. Це стало однією з причин ухвалення в серпні 1943 р. на Третньому надзвичайному великому зборі рішення «негайного розгортання роботи з поповнення УПА, домагаючись її кількісного зростання до крайніх меж за рахунок мобілізації населення» [44, с. 92]. У документах ішлося про амбітну мету — 800 тис. осіб [45], хоча ця цифра радше свідчить про масштабність задуму, ніж про реальні можливості руху.

Ідея мобілізації охоплювала фактично все населення. У зверненнях УПА підкреслювалося: «Підготовляти всіх воєнно-зобов'язаних до військового діла. Всі до військової підготовки [...] Розвивати бойові сили власного народу, бо це запо-

рука Вільної Української Держави [...] Повна мілітаризація цілого українського народу!» [46, с. 7].

Однак уже в спогадах того часу з'являється критична рефлексія щодо цього ентузіазму. Один з учасників визнавав, що масова мобілізація другої половини 1943 р. «вказувала виключно на наші слабі сторони під оглядом оцінки політичної ситуації і тверезої аналізи розвитку подій у співмірності до наших спроможностей» [43, с. 335].

Саме на тлі цього розходження між романтикою початкового етапу та реальністю воєнного часу постає питання про те, хто й чому вступав до УПА, які мотиви рухали новобранцями, як здійснювався їхній перехід у повстанську спільноту.

Мотивація вступу та модель переходу у спільноту

Масова мобілізація чоловіків до УПА оголила низку психологічних і світоглядних суперечностей. Значна частина новобранців прийшла із загонів самооборони, що виникали стихійно у 1942—1943 рр. Їхня мотивація була локальною — захистити власне селище, родину, худобу, запаси. Один із них згадував: «Ти дужий хлопець, який вступив у збройний відділ, захистив своє село, повернув свою худібку та збіжжя. Твою маму і сестру не вивезли в Райх. Усе — нащо тобі далі йти воювати? Ти все зробив» [47].

Ця логіка оборони «свого» суперечила вимозі політичної мобілізації «за ціле». Щоб подолати селянський автономізм, у відділах активізували політико-виховну роботу, видавали газети, зокрема «До зброї», проводили бесіди. Політиківники наголошували: «Хлопці, ми тут боремося не за вашу хатину, не за ваше село, ми боремося за [...] ідею української самостійної соборної держави, [...] щоб ви могли спокійно жити на своїй землі...» [47].

Ці аргументи особливо резонували серед молоді, що становила переважну більшість повстанців: на 1944 р. 74,48 % бійців мали 18—28 років. Молодий вік визначав загальну атмосферу середовища — високу енергію, готовність до ризику, схильність до романтизації боротьби. Водночас обмежений життєвий досвід часто робив молодих повстанців вразливими до реалій військового повсякдення.

Рішення вступити в УПА означало для багатьох різку зміну умов життя. Один зі спогадів передає це особливо виразно: «Молоді люди, [...] змушені вживатись у нові, суворі норми вояцького життя, повного невигод і з непевним майбутнім» [48, с. 127].

В іншому описі перехід до збройної боротьби зображено майже як особистісне переродження: «Кожен із нас жив уже віддавна, як запакований вовк. Вічно в підпіллі, вічно з чужим прізвиськом, з фальшивим документом. Вічно оглядаючись на випадкову облаву...» [49, с. 20].

Додатковим фактором піднесення стала незалежність від родинних обов'язків — більшість повстанців були неодружені [50, с. 127]. 57,86 % повстанців уперше долучилися до військової справи в лавах УПА [50, с. 128]. У багатьох із

них існувало романтичне почуття причетності до чогось великого, особистої участі в розбудові власної держави.

Іншим фактором, який стимулював певний порив та ентузіазм, було походження переважної частини бійців УПА. «Аналіз “Еведенційних карток” свідчить про те, що з 1445 облікованих бійців 1335 осіб (92,38 %) були уродженцями сіл, а 110 (7,62 %) — міст і містечок» [50, с. 119]. Для багатьох із них служба в повстанських загонах стала першою можливістю побачити світ поза межами свого району й першим досвідом участі у боротьбі за велику ідею.

Сільське коріння повстанців підкреслював і головнокомандувач УПА Роман Шухевич: «Я знаю, що згину від ворожої кулі. Старим я не буду ніколи, але я не боюся за наше майбутнє, коли знаю, що наші засуджені сільські хлопці гинуть з окликом: “Хай живе Україна!”» [51, с. 20].

Саме настрої піднесення і спільної мети, що виник у перші роки діяльності УПА, визначив тональність повстанського середовища. На цьому ґрунті розгорнувся вітальний наратив УПА, що формував чоловічу ідентичність через образ героїчної жертвності, дисципліни й готовності до смерті без тіні сумніву.

Героїзм як норма бойової поведінки

Уже в березні 1943 р. новостворені підрозділи УПА, очолювані ОУН(Б), розпочали активні дії проти німецьких карателів, попри недостатній військовий вишкіл та обмеженість озброєння. Зі звітів та спогадів за один лише місяць відомо про низку операцій: «...біля містечка Деражня було знищено 16 німців; загони УПА роззброїли охорону й звільнили в'язнів Луцького табору для військовополонених; українські партизани оточили школу в с. Млинівцях, у якій перебувала німецько-польська поліційна залага. Школу було спалено разом із чотирма німцями та трьома поляками; загін УПА напав на містечко Матіїв. Ранком 26 березня 1943 р. навздогін за партизанами було відправлено 103-й батальйон допоміжної поліції, що складався з українців. Батальйон дезертирував з німецької служби і приєднався до УПА» [52, с. 14].

Це був лише початок боротьби, але вже тоді демонстративна сміливість і готовність до ризику відігравали важливу моральну роль. Такі операції виконували не тільки тактичні завдання, а й посилювали впевненість нової армії у власних силах, закріплюючи вітальний наратив, в якому героїзм і самопожертва виступали базовими критеріями цінності бійця.

Одним із найяскравіших проявів цієї героїчної моделі стала оборона монастиря в Загоріві на Волині. Чота Берези (44 повстанці) протягом кількох днів тримала оборону проти значно чисельніших сил противника. Один з учасників назвав цей бій «нашими українськими Фермопілами» [53]. За різними підрахунками, німецькі втрати становили від 90—100 до 540 убитих і сотні поранених, тоді як УПА втратила 29 бійців, ще 12 прорвалися, а двох урятували місцеві жителі. Хоча бій не мав стратегічного значення, він став символічним актом мужності та продемонстрував здатність повстанців чинити опір сильнішому ворогові.

Учасники руху наголошували, що збройна боротьба проти окупантів мала не лише політичний, а й моральний характер. Один із них писав: «Ми билися [...] щоб більшовики не прийшли як визволителі [...] і щоб німці мали почуття, що їхні злочини не проходять безкарно» [49, с. 24]. У цьому вимірі героїзм виконував і функцію самоствердження, і роль елементу національного міфу, який набував нового змісту в умовах війни.

На початковому етапі повстанці нерідко вимірювали свою цінність відчуттями переваги в сміливості та вправності над іншими формаціями, що підсилювало внутрішній моральний ресурс і укорінювало героїчний образ. Характерно, що навіть радянські джерела визнавали бойові якості упівців. Так, Іван Шитов, очільник Кам'янець-Подільського партизанського штабу, згадував про бій біля Рокитного: «На супроводжуваних 130 партизанів напало до 600 бандерівців... Вони відступили лише тоді, коли зазнали великих втрат... Партизани казали, що таких нахаб у боях ще не бачили»¹.

Відтак героїзм у повстанському середовищі виступав не лише як військова поведінка, а як ціннісна категорія, що формувала ідеал повстанця: сміливого, готового до ризику, дисциплінованого й переконаного у справедливості своїх дій. Саме ця емоційно-нормативна база зміцнювала вітальний наратив і давала йому здатність мобілізувати, надихати й виховувати.

Про високий рівень стійкості повстанців свідчать численні спогади й інших противників УПА. Гнат Кузовков, комісар радянського партизанського загону ім. Михайлова, згадував, що атаки українських бійців під час одного з боїв повторювалися кожні двадцять хвилин: «Справа доходила мало не до рукопашних сутичок... За весь час я не зустрічав такого фанатизму у боротьбі. Вони б'ються краще за німців!»². Цей запис демонструє не тільки військові труднощі, а й психологічний вплив, який справляла УПА на добре озброєні формування радянських партизанів.

Український дослідник Анатолій Кентій доволі високо оцінював ефективність бойових дій націоналістів: «Починаючи з весни 1944 р. УПА і підпільні структури ОУН [...] своєю боротьбою в тилу Червоної армії та проти радянських партизанів врятували від повного розгрому сили німецької армії у Східній Галичині» [35, с. 190].

Одна з найбільших битв 1944 р. сталася під Гурбами, де загальна чисельність обох сторін сягала приблизно 40 тис. осіб. Попри шести- або семикратну перевагу військ НКВС, повстанці змогли вивести свої головні сили з оточення та завдати противнику значних втрат. За даними УПА, «у боях 21—25 квітня було знищено понад 900 бійців НКВС і підбито п'ять танків» [54].

Іншим ключовим епізодом стала битва на горі Лопата в липні 1944 р. Проти підрозділів УПА діяли частини трьох німецьких дивізій та угорський полк. Бої тривали десять днів. За різними даними, німецькі втрати становили від 200 до 450 убитих, повстанські — близько 30 [55].

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (далі — ЦДАГОУ). Ф. 97. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 77.

² ЦДАГОУ. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 74. Арк. 43.

Такі перемоги, навіть якщо вони не мали вирішального стратегічного значення, ставали потужними моральними стимулами й доводили, що УПА здатна успішно протистояти чисельнішим силам ворога, зміцнювали віру бійців у історичну перспективу своєї боротьби.

Саме тому, аналізуючи діяльність УПА, потрібно брати до уваги не лише безпосередні втрати ворога, а й вплив на боєздатність ворожих військ. Німецький дослідник Т. Риплі висловився з цього приводу так: «Партизани не тільки відволікали війська з лінії фронту, а й здійснювали згубний вплив на моральний дух німців. Їх, як здавалося, безсистемні смертоносні атаки доводили простих солдатів до параної і примушували відчувати страх перед місцевим населенням, яке завжди могло допомагати партизанам» [56, с. 329].

Таким чином, героїзм у середовищі УПА був не просто набором індивідуальних вчинків, а структурним елементом вітального наративу: він формував модель чоловічої поведінки, визначав моральні очікування і став одним із ключових ресурсів мобілізації та внутрішньої єдності повстанського руху. У цьому контексті постає питання про роль командирів, які в повстанській спільноті вважалися головними носіями й трансляторами героїчного ідеалу.

Командир як модель нормативної чоловічості

У практиці щоденного життя носіями цього героїчного ідеалу були командири. Від них очікували не лише військової майстерності, а й особистого прикладу відваги: участі в атаках, прикриття відступу, готовності взяти на себе найризикованіші дії. Саме така поведінка формувала атмосферу довіри в підрозділі й ставала моральною опорою для молодих бійців, які часто сприймали воєначальника як уособлення правоти самої боротьби.

Повстанські інструкції найвищою чеснотою командира називали відвагу: «Вона створює серед вояків бойовий дух, підносить до геройських учинків. Командир невідважний, з заячою душею, збуджує серед повстанців страх, упередженість, недовір'я. Відважного ж командира військо обожає. Історія УПА знає безприкладні героїства командирів та бійців» [57, с. 93].

Одним із таких зразків стала діяльність курінного «Гамалії» (Гонта Іван). По переході німецько-більшовицького фронту, багато провідників ОУН перебувало в Чорному Лісі. «Восени 1944 р. большевики провели велику облаву в Чорному Лісі. Щоб уможливити безпечний вихід з оточення, курінний Гамалія притягнув на свій відділ найсильніший ворожий удар. У тому бою 1.11.1944 р. командир Гамалія, важко ранений, добив себе пострілом з пістолі. Таким способом сл. п. поручник Гамалія віддав у жертві своє життя, щоб урятувати провідників» [57, с. 93].

У структурі УПА саме командир задавав моральний тон підрозділу. Його здатність контролювати страх, тримати дисципліну й діяти рішуче визначала поведінку бійців. Паніка чи нерішучість командира миттєво передавалися відділу й могли спричинити поразку навіть добре підготовлених сил. Натомість відвага й упевненість перетворювалися на колективну стійкість.

Більшість повстанських відділів вирізнялися високим морально-політичним рівнем, і значною мірою це було заслугою командирів, які брали на себе відповідальність не лише за тактичні рішення, а й за психологічну атмосферу. З другої половини 1943 р. їхня діяльність дедалі більше координувалася політичними виховниками та представниками СБ, чия присутність інколи викликала напругу, однак допомагала підтримувати ідеологічну цілісність підрозділів.

Командири стали одним із ключових чинників формування вітального нарративу УПА, адже їхня особиста відвага, дисципліна й здатність тримати моральний тонус перетворювали ідею героїзму та жертвності на щоденну практику, яку переймали рядові бійці.

Жертвність як екзистенційна установка

У повстанському дискурсі жертвність була не просто моральною чеснотою, а екзистенційним вибором, який поєднує в собі вітальний і віктимний виміри. У межах вітального нарративу, що є в центрі цієї статті, вона постає як активна дія, як прояв внутрішньої сили та готовності прийняти смерть не як кінець, а як підтвердження сенсу боротьби. Саме ця активна модель жертвності формувала повстанський ідеал та його мобілізаційну силу.

Жертвність УПА не виникла на порожньому місці. Її тримала історична пам'ять про визвольні змагання, родинні перекази, ідеологія українського націоналізму та символічний капітал мучеництва, що накопичувався у міжвоєнний період.

«Такі програмні документи, як “Декалог” чи “12 прикмет характеру українського націоналіста”, — яскраві приклади спонукання до жертвності, яка по суті стилізована до пріоритетного завдання» [58]. У повстанських спогадах ця вимога трансформується в емоційно насичену формулу — «боротьба потребує не лише дисципліни, а й “виречення особистого” та цілковитої внутрішньої відданості, здатної “перекувати характер у воїна-фанатика”» [57, с. 21—22].

Учасники руху сприймали вступ до УПА як вибір, який надає життю сенс у бездержавному світі. Це був не засіб уникнути труднощів, а форма самореалізації в ситуації історичної кризи. Самопожертва служила маркером зрілості: нею вимірювалися не лише моральні якості, а й право називатися частиною «національної еліти боротьби».

В УПА жертвність перестає бути крайнім варіантом розвитку подій. Вона стає нормою, частиною внутрішнього коду. У цій логіці смерть перестає бути трагедією — вона стає вищою формою вірності. Як зазначав Петро Мірчук, для повстанця «поняття “капітуляція” стало зовсім чужим: він б'ється до останнього набою, а в безвиглядному положенні воліє вмерти, аніж піддатись на ласку ворога» [59, с. 14].

Таке розуміння жертвності узгоджується й із загальноєвропейськими інтерпретаціями націоналізму: дослідники наголошують, що масові втрати ХХ ст. відображають «непереможне та масове прагнення громадян не так убивати інших, як самим помирати за батьківщину» [60, с. 7]. Це було властиво й учасникам українського Руху опору.

Розуміючи важливість цього питання, керівники ОУН та УПА постійно зверталися до нього у своїх документах. Так, уже в першій відозві Головної команди УПА від 20 травня 1943 р. вказується на потреби українців, які об'єдналися в УПА, «віддати свій труд, своє вміння, своє майно, свою кров і своє життя для здобуття УССД» [46, с. 3]. Жертовність була прописана й у перших рядках присяги вояка УПА: «В цій боротьбі не пожалю ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України» [61]. Її цінність була настільки сильною, що об'єднувала людей із різних середовищ. У серпні 1943 р. один із майбутніх курінних, переживаючи глибоку внутрішню кризу, писав: «Саме націоналістичне виховання глибоко закорінилося в моїй душі [...] раз попавши в вир боротьби, відчував потребу і мусів знайти собі місце в подіях, які тоді відбувались» [43, с. 137—138]. Цей опис фіксує важливий момент: жертовність була не зовнішньою вимогою, а внутрішнім імперативом, що структурував вибір і самосприйняття.

У 1943—1944 рр. вона перестає бути виключно військовою чеснотою. Вона стає нормою широкого кола цивільного населення, яке брало участь у підпільних операціях, розвідці, зв'язку, укритті бійців. У тогочасних спогадах особливе місце займають історії людей, які щоденно ризикували життям без зброї в руках.

Один зі зв'язкових пунктів біля Мирогощі працював просто «під ворожим оком», на відстані кількох сотень метрів від угорського штабу. Троє молодих хлопців і дві дівчини «пересилали пошту, переводили людей, вели розвідку і пропагандивну діяльність у ситуації, коли будь-яка підозра означала розстріл. Ця невидима, але постійна присутність смертельного ризику була однією з найглибших форм повстанської жертовності» [62, с. 46].

У підсумку, жертовність у 1943—1944 рр. була не просто етичним імперативом. Вона стала фундаментом повстанської ідентичності, способом осмислення світу та інструментом внутрішньої мобілізації. Її сила полягала в тому, що вона стала одночасно особистою і колективною практикою — досвідом, який проходили вояки та цивільні, який цементував саму структуру вітального наративу УПА. На цьому тлі особливого значення набувають ритуали, які спрямовували цей досвід у впорядковану форму й закріплювали новий статус учасника руху.

Ритуали (присяга, псевдонім) як інструмент формування суб'єктності

Присяга бійця УПА вважалася не просто формальністю, а центральним актом трансформації особистості. За відсутності держави цей ритуал мав силу священного договору з нацією.

Першу відому присягу проведено на Великдень 1943 р. «При величезній ватрі була проведена присяга, перша в УПА... Присягу на хрест і Євангеліє проводив той же священник за текстом присяги 1918—1920 років» [63, с. 21]. Участь священника, Великодній контекст і поминальна церемонія за полеглими формували відчуття спадкоємності й відповідальності перед попередніми поколіннями. Ри-

туал поєднував духовний обряд із політичним зобов'язанням, створюючи ситуацію, коли смерть і боротьба осмислювалися як частини одного сакрального процесу.

У липні 1944 р. текст присяги був офіційно затверджений на Великому зборі Української головної визвольної ради та введений у дію наказом Головного військового штабу УПА від 19 липня [64]. До наказу додавалася інструкція щодо організації урочистостей, що свідчить про прагнення стандартизувати ритуал на всіх рівнях. Підготовка до присяги включала репетиції пісень, чищення зброї, впорядкування одягу, формування «обрядового простору», у якому боєць мав пережити символічний перехід.

Присяга воїна УПА виконувала не лише символічну, а й глибоку дисциплінарну функцію: вона закріплювала перехід від приватної особи до нового статусу — борця за націю. В умовах, коли УПА формувалася як парамілітарне, а не державне утворення, саме ритуальна практика, присяга, публічне зобов'язання перед Богом, нацією, співгромадянами, легітимізувала участь у русі й накладала моральний обов'язок жертвності та вірності.

Як ритуал переходу, присяга була точкою «розриву» зі старою ідентичністю і початком нового життя в рамках колективного «ми». Це був ритуал включення новобранця, який прийняв присягу, до нової спільноти — «сакрального братерства». Її урочистий характер — участь священника, пісні, охайний вигляд, дисципліна — створювали не просто подію, а церемоніальний простір для сакралізації боротьби.

Іншим важливим ритуалом було прийняття псевдоніма. Це був акт не тільки конспірації, а й символічного самотворення. Псевдо в УПА виконували подвійну функцію: практичну й символічну. Передусім вони були інструментом конспірації та допомагали захистити бійця та його родину від переслідувань. Одночасно, як зазначає дослідник повстанської псевдонімії М. Лесюк, «псевдонім є неофіційною конотативною назвою особи, яка передає характерну ознаку людини і несе інформаційне та емоційне навантаження» [65, с. 179]. Прийняття псевдоніма в УПА було й актом символічного народження. За словами Петра Мірчука, «Українська Повстанська Армія — це армія безіменних [...] бо кожний боєць УПА від Головного Командира до звичайного рядовика, закритий для посторонніх глядачів і навіть для своїх приятелів псевдом, прибраним іменем» [17, с. 11].

Процедура вибору псевдоніма мала власну логіку. Нове ім'я інколи надавали командири або побратими, інколи боєць обирав його сам [66, с. 274—279]. У будь-якому разі цей акт формував зв'язок між спільнотою і новим учасником руху. Нове ім'я затирало старі соціальні зв'язки й відривало людину від попереднього досвіду. У спогадах трапляється формулювання: «Відходжу під псевдом і для багатьох буду незнайомий» [67, с. 64].

Масштабність явища вражає, адже «псевдонімікон ОУН—УПА налічує принаймні кілька тисяч окремих одиниць-імен. Саме одиниць, бо однаковий псевдонім прибирали собі різні люди, які ніколи не були знайомі та жили на віддалених теренах» [68, с. 36]. Найактивніші члени ОУН та військовики УПА, керівники й командири різних ланок мали кілька псевдо, у той час як рядові стрільці могли мати

лише одне. «Так, Бусел Яків — Дніпровий К., Галина, Заславський, Київський; Роман Шухевич — Тарас Чупринка, Тур, Роман Лозовський, Сотник Щука, Чернець, Туча, Степан, Дзвін; Стебельський Степан — Борщ, Хрін, Гринь, Панько Хрін, Панько Торба, Цап і тому подібне» [66, с. 274—279].

У структурі псевдонімікону найчастіше трапляються імена, у тому числі історичних осіб і діячів, прізвища, етноніми, а серед відапелятивних утворень переважають назви тварин і рослин та інші характеристичні означення. У такому контексті псевдонім стає не лише засобом приховування, а й кодом честі, знаком довіри та способом утворення нової ідентичності. Прийняття нового імені повстанця включало його до спільноти, для якої боротьба за свободу була вищим призначенням. Проте саме в цей період, коли ритуали й символічні практики зміцнювали внутрішню єдність, у повстанському середовищі почали проявлятися процеси, що цю єдність підточували.

Конфлікти й міжусобиці

З другої половини 1943 р. в ідеологічному наративі УПА почали проявлятися ознаки внутрішньої напруги. Причиною цього стала не лише ескалація війни, а й конфлікти всередині антигітлерівського підпілля, міжусобиці й репресивні практики, які поступово руйнували моральний стрижень повстанського середовища.

Головним мотивом створення УПА була боротьба проти антиукраїнського за своєю суттю нацистського окупаційного режиму. Проте вже влітку 1943 р. керівництво переорієнтувало зусилля на масові антипольські акції на Волині. Дослідники вважають, що вони були «важливою умовою становлення УПА, її хрещенням у крові» [69, с. 83].

Значного напруження сил потребувала також боротьба з радянськими партизанами. За даними відомого історика Л. Шанковського, «за жовтень — листопад 1943 р. українські повстанці звели з радянськими партизанами 54 бої, в той час як з німцями — 47» [70, с. 46].

Іншим негативним фактом, який підточував вітальний наратив бійців УПА, була боротьба з військовими підрозділами Бульби-Боровця і мельниківців. Саме в липні відбулося «силове підпорядкування 1943 року усіх мельниківських підрозділів» [43, с. 130]. Невдовзі таке ж примусове підпорядкування УПА(Б) відбулося з військовими підрозділами Бульби-Боровця. Бульбівців та мельниківців, яких приєднували до УПА, змушували визнати зверхність ОУН(Б), а тих, «хто не згоджувався на таку формулу “об’єднання”, винищували» [69, с. 83].

Це негативно позначалося на суспільних настроях. У спогадах зазначається, що населення критично сприймало акції взаємного роззброєння і сутички між різними течіями українського підпілля. На місцях зростало відчуття зневіри. Селяни говорили, що за умов, коли «українці б’ються між собою, сподіватися на незалежність немає підстав» [43, с. 135].

Ширший контекст Другої світової війни також формував передумови для появи віктимного виміру в повстанському наративі. Це була війна тотального знищен-

ня, у якій не існувало можливості обмежити насильство або уникнути його раціональними діями. Терор і масові репресії стали повсякденністю. Україна опинилася в просторі, де Гітлер і Сталін діяли на засадах фізичного усунення супротивника [69, с. 76], що створювало атмосферу постійної небезпеки.

У таких умовах УПА не могла залишатись осторонь загальної логіки конфлікту. Проте багатовекторність боротьби, численні джерела небезпеки й внутрішні насильницькі практики поступово підривали моральний характер жертвовності. Те, що на початку існування руху сприймалося як добровільний вибір і духовна постава, дедалі частіше ставало вимушеною реакцією на жорстоку й змінну реальність воєнного часу. Поступово у вітальному наративі почали з'являтися елементи віктимного досвіду, які засвідчували втому, виснаження і роздвоєння між ідеологічною моделлю та практикою повсякденної боротьби. Одним із найпомітніших проявів цієї внутрішньої напруги стала діяльність каральних структур самого руху.

Служба безпеки і страх у власних лавах

Одним із найсерйозніших факторів, що підточували морально-психологічну стійкість учасників національно-визвольного руху, стала діяльність Служби безпеки ОУН. Від серпня 1943 р. розпочалися масові «чистки», що зачіпали як населення, так і повстанські відділи. Джерела свідчать, що смертна кара часто застосовувалася за незначні провини, а іноді й для зведення особистих рахунків. Особливо вразливими були вихідці зі східних областей, які не мали опертя в місцевих громадах і не могли спростувати звинувачення у «неблагонадійності» [43, с. 153].

Об'єктом репресій ставали й радянські військовополонені, яких німці відпускали на початку війни, а також ті, кому вдалося втекти з таборів. У Гощанському районі Рівненщини «було знищено близько ста таких осіб. Наприкінці 1944 р. референт СБ ОУН на ПЗУЗ Б. Козак (Смок) віддав розпорядження ліквідувати вихідців зі східних областей України як «приховану агентуру» НКВС» [71, с. 218].

Восени 1943 р. з ініціативи очільника СБ М. Арсенича репресивний апарат було посилено. До обласних проводів направляли спеціальних виконавців, яким надавали повну інформацію про підпільників і створювали умови для здійснення каральних операцій. У вересні 1944 р. крайовий керівник УПА-Північ Д. Клячківський наказав знищувати або заарештовувати «підозрілих» і «ненадійних» учасників самостійницького руху на Волині. При цьому учасників ОУН репресували незалежно від їхнього місця в організаційній ієрархії.

Ці події засвідчують, що внутрішня боротьба та жорсткі методи контролю руйнували не лише згуртованість руху, а і його етичні засади. Брак механізмів відкритої дискусії, підозріливість до «інших» і готовність застосовувати фізичну ліквідацію у відповідь на інакодумство створювали атмосферу постійного страху — вона впливала на психологічну витривалість повстанців, послаблювала їхню довіру до командування та ускладнювала відносини з місцевим населенням. У результаті

репресивна діяльність СБ ОУН стала одним із ключових чинників, що спричинили появу віктимних мотивів у повстанському досвіді.

Одночасно з цими внутрішніми напруженнями повстанське середовище зазнавало впливу ще одного важливого фактора — ідеологічних рамок, які визначали уявлення про суб'єкт майбутньої держави та межі легітимної жертвності.

Ідеологічні обмеження

Паралельно з внутрішніми конфліктами й репресивними практиками на формування настроїв у повстанському середовищі впливали ідеологічні рамки ОУН. Саме вони визначали те, як націоналісти уявляли майбутню державу та її суб'єкт, яким чином вибудовували комунікацію з населенням різних регіонів.

Наприкінці 1930-х рр. у польських та німецьких інтелектуальних колах, де формувалися ключові ідеологи ОУН, провідною орієнтацією став етноцентризм [72, с. 264]. Він надавав пріоритет образу селянства як «хранителя традиції» і головного рушія національного відродження. Така модель органічно відповідала західноукраїнському контексту, але майже не знаходила відгуку в інших регіонах, де колективізація, індустріалізація та репресії радикально змінили соціальну структуру й виробили власні стратегії виживання.

Ця ідеологічна база створювала для підпілля об'єктивні труднощі. Націоналістичне бачення майбутнього не завжди корелювало з досвідом наддніпрянських українців і тому обмежувало можливість для справді загальноукраїнської мобілізації. Саме тому дослідники наголошують, що окремі позиції в ідеології ОУН заважали надати діяльності підпілля всеукраїнського масштабу й водночас вимагали перегляду політичної програми. «Вони перекреслювали надії на всенациональну революцію, що їх плекали лідери радикального крила націоналістичного руху перед початком війни» [69, с. 75].

У такому контексті вітальний наратив, вибудований довкола героїзованого образу молодого селянина-повстанця, мав внутрішні межі. Він не враховував багатоманітності соціальних досвідів і не пропонував універсальної програми для всієї України. Ця вузькість робила його крихким у момент, коли реальність вимагала ширших коаліцій та нових форматів мобілізації. Ідеологічна закритість ОУН стала додатковим чинником ерозії повстанської жертвності, оскільки від вільного екзистенційного вибору вона поступово перетворювалася на вимушений тягар у складних умовах війни.

Отже, у 1943—1944 рр. у середовищі УПА сформувався вітальний наратив, який виконував функцію конструювання нормативної моделі участі й поведінки повстанця. Його ядром були уявлення про духовне піднесення, героїзм, жертвність і дисципліновану відданість спільноті. Цей наратив функціонував не лише на рівні ідеологічних декларацій, а оформлювався через ритуальні практики, повсякденні взаємодії та моральні очікування, що формували внутрішню структуру повстанського середовища. Саме він створював образ повстанця як людини нового типу: внутрішньо мобілізованої, готової до ризику й самозречення, здатної діяти в

стані постійної небезпеки. Ритуал присяги, прийняття псевдоніма, культ хороброго командира й героїчні оповіді про бої виконували роль механізмів мобілізації та вироблення етичних норм. Водночас уже в другій половині 1943 р. цей вітальний наратив почав втрачати цілісність. Ескалація війни, конфлікти з іншими формаціями, жорсткі репресії СБ, соціально-регіональні відмінності та втома цивільного населення поступово змінювали внутрішні орієнтири повстанців. Жертвоність, яка на початку була екзистенційним вибором і формою духовного піднесення, дедалі частіше перетворювалась на вимушену відповідь на логіку тотального насильства.

Проведена комплексна реконструкція вітального наративу як цілісної системи уявлень, ритуалів і практик, що формували повстанську суб'єктність, висвітлення механізмів його трансформації під впливом воєнних і внутрішньоорганізаційних чинників дають можливість інтерпретувати діяльність УПА не лише у військово-політичному вимірі, а як культурно-етичний проект із власною моделлю мужності, дисципліни й жертвоності. Запропонована аналітична рамка може бути використана й у ширшому порівняльному контексті, зокрема для аналізу інших рухів опору, де формування нового типу воїна поєднується з виробленням символічних систем і моральних очікувань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Davydenko, V. *Ukrainska Povstanska Armiiia. Shliakh hanby i zlochyniv*. Kyiv, 1989 [in Ukrainian].
[Давиденко В. Українська Повстанська Армія. Шлях ганьби і злочинів. Київ: Знання, 1989. 48 с.]
2. Danylenko, S. *Dorohoiiu hanby i zrazy*. Kyiv, 1972 [in Ukrainian].
[Даниленко С. Дорогою ганьби і зради. Київ: Наукова думка, 1972. 338 с.]
3. Maslovskiy, V. *Zhovto-blakytna mafia*. Lviv, 1975 [in Ukrainian].
[Масловський В. Жовто-блакитна мафія. Львів: Каменяр, 1975. 142 с.]
4. Maslovskiy, V.I. *V borbe s vragami socializma*. Lviv, 1984 [in Russian].
[Масловський В.И. В борьбе с врагами социализма. Львов: Высшая школа, 1984. 186 с.]
5. Maslovskiy, V.I. *Doroha v bezodniu*. Lviv, 1978 [in Ukrainian].
[Масловський В.И. Дорога в безодню. Львів: Каменяр, 1978. 208 с.]
6. Maslovskiy, V.I. *Z kum i proty koho voiuvaly ukrainski natsionalisty v roky Druhoi svitovoi viiny*. Moscow, 1999 [in Ukrainian].
[Масловський В.И. З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни. Москва: [Славянський діалог], 1999. 27 с.]
7. Cherednychenko, V.P. *Anatomiia zrazy: ukrainskyi burzhuaznyi natsionalizm — znariadia antygradianskoi polityky imperializmu*. Kyiv, 1978 [in Ukrainian].
[Чередниченко В.П. Анатомія зради: український буржуазний націоналізм — знаряддя антирадянської політики імперіалізму. Київ: Політвидав України, 1978. 334 с.]
8. Cherednychenko, V.P. *Natsionalizm proty natsii*. Kyiv, 1970 [in Ukrainian].
[Чередниченко В.П. Націоналізм проти нації. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1970. 191 с.]
9. Dmytruk, K. *Bezbatchenky. Pravda pro uchast ukrainskykh burzhuaznykh natsionalistiv i tserkovnykh iierarkhiv u pidhotovtsi napadu fashystskoi Nimechchyny na SRSR*. Lviv, 1974 [in Ukrainian].

- [Дмитрук К. Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР. Львів: Каменяр, 1974. 237 с.].
10. Dmytruk, K. Zhovto-blakutni bankrotu: dokumentalni narysy, pamflety, publitsystychni statti. Kyiv, 1982 [in Ukrainian].
[Дмитрук К. Жовто-блакитні банкроти: документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті. Київ: Дніпро, 1982. 399 с.].
 11. Dobretsova, V.V. Burzhuaznyi natsionalizm — znariaddia reaktsii. Kyiv, 1978 [in Ukrainian].
[Добрецова В.В. Буржуазний націоналізм — знаряддя реакції. Київ: Політвидав України, 1978. 192 с.].
 12. Symonenko, R.H. Na utrymanni reaktsii. (Ukrainskyi burzhuaznyi natsionalizm — voroh myu i suspilnoho prohresu). Kyiv, 1977 [in Ukrainian].
[Симоненко Р.Г. На утриманні реакції. (Український буржуазний націоналізм — ворог миру і суспільного прогресу). Київ: Політвидав України, 1977. 141 с.].
 13. Shevtsov, V.D. Ukrainskyi burzhuaznyi natsionalizm u korychnevii uniformi. Kyiv, 1981 [in Ukrainian].
[Шевцов В.Д. Український буржуазний націоналізм у коричневій уніформі. Київ: Наукова думка, 1981. 150 с.].
 14. Polishchuk, V. Hirka pravda. Zlochynnist OUN—UPA. (Spovid ukraintsia). Donetsk, 1996 [in Ukrainian].
[Поліщук В. Гірка правда. Злочинність ОУН—УПА. (Сповідь українця). Донецьк: Донеччина, 1996. 483 с.].
 15. Potichnyj, P. J. & Shtendera, Y. (Eds.) Political Thought of the Ukrainian Underground 1943—1951 / Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta. Edmonton, 1986. 406 p.
 16. Potichnyi, P. Politychna dumka ukrainskoho pidpillia. 1943—1951. *Suchasnist*. 1997. 1: 80-87 [in Ukrainian].
[Потічний П. Політична думка українського підпілля. 1943—1951. *Сучасність*. 1997. Ч. 1. С. 80—87].
 17. Mirchuk, P. Ukrainska Povstanska Armii 1942—1952. Dokumenty i materialy. Lviv, 1991 [in Ukrainian].
[Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942—1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. 319 с.].
 18. Mirchuk, P. Roman Shukhevych (Gen. Taras Chuprynka). Komandyr armii bezsmertnykh. New York; Toronto; London, 1970 [in Ukrainian].
[Мірчук П. Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка). Командир армії безсмертних. Нью Йорк; Торонто; Лондон: Товариство кол. вояків УПА в ЗСА, Канаді і Європі, 1970. 269 с.].
 19. Mirchuk, P. Pid Pokrov Bohorodytsi (sviatio UPA). Philadelphia; Toronto, 1954 [in Ukrainian].
[Мірчук П. Під Покров Богородиці (свято УПА). Філадельфія; Торонто: Спілка української молоді Америки, 1954. 32 с.].
 20. Bedrii, A. OUN i UPA. New York; London; Miunkhen; Toronto, 1983 [in Ukrainian].
[Бедрій А. ОУН і УПА. Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен; Торонто: Українська Центральна Інформаційна Служба, 1983. 65 с.].
 21. Bedrii, A. 200 naibilshykh peremozhnykh bytv i boiv UPA. *Vyzvolnyi shliakh*. 1994. 5: 528-537 [in Ukrainian].
[Бедрій А. 200 найбільших переможних битв і боїв УПА. *Визвольний шлях*. 1994. № 5. С. 528—537].

22. Bedrii, A. 200 naibilshykh peremozhnykh bytv i boiv UPA. *Vyzvolnyi shliakh*. 1994. 6: 658-664 [in Ukrainian].
[Бедрий А. 200 найбільших переможних битв і боїв УПА. *Визвольний шлях*. 1994. № 6. С. 658—664].
23. Veryha, V. Vtraty OUN v chasi Druhoi Svitovoi viiny. Toronto, 1991 [in Ukrainian].
[Верига В. Втрати ОУН в часі Другої Світової війни. Торонто: Новий шлях, 1991. 206 с.].
24. Prokop, M. Programovi protsesy v OUN pid chas Druhoi svitovoi viiny i pytannia politychnoi platformy UPA. *Suchasnist*. 1983. 1-2: 156-161 [in Ukrainian].
[Прокоп М. Програмові процеси в ОУН під час Другої світової війни і питання політичної платформи УПА. *Сучасність*. 1983. Ч. 1-2. С. 156—161].
25. Prokop, M. Roman Shukhevych-Chuprynka u OUN i UPA v 1943—44 rokakh. *Suchasnist*. 1976. 1: 64-75 [in Ukrainian].
[Прокоп М. Роман Шухевич-Чупринка й ОУН і УПА в 1943—44 роках. *Сучасність*. 1976. Ч. 1. С. 64—75].
26. Shkandrij, M. Ukrainian nationalism: Politics, Ideology, and Literature, 1929—1956. New Haven: Yale University Press, 2015. 331 p.
27. Armstrong, J. Ukrainian nationalism 1939—45. New-York: Columbia University Press, 1955. 322 p.
28. Rudling, A. Theory and Practice: Historical Representation of the War Time Activities of OUN—UPA (the Organization of Ukrainian Nationalists — the Ukrainian Insurgent Army). *East European Jewish Affairs*. 2006. 36 (2): 163-189.
29. Wóycicki, K. “Krótka historia UPA dla Polaków. Czy historycy nas pogodzą?”. Warszawa: Pracownia Wydawnicza Andrzej Zabrowarny, 2019. 216 s. [in Polish].
30. Motyka, G. Ukraińska partyzantka 1942—1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2006. 728 s. [in Polish].
31. Siemaszko, W. & Siemaszko, E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939—1945. Warszawa, 2000. T. 1-2 [in Polish].
32. Filar, W. “Burza” na Wołyniu: dzieje 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej: studium historyczno-wojskowe. II wyd. Warszawa: Rytm, 2010. 390 s.
33. Sowa, A.L. Kwestia ukraińska w planach operacyjnych Armii Krajowej. *Gancarski J. (Ed.). Dzieje Podkarpacka*. T. III. Krosno, 1999. 379 s. [in Polish].
34. Kurychuk, Yu. Istoriia UPA. Ternopil, 1991 [in Ukrainian].
[Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль, 1991. 55 с.].
35. Kentii, A. Ukrainska povstanska armiiia v 1944—1945 rr. Kyiv, 1999 [in Ukrainian].
[Кентій А. Українська повстанська армія в 1944—1945 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.].
36. Rusnachenko, A.M. Narod zburenyi: natsionslno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940—50-kh rokakh. Kyiv, 2002 [in Ukrainian].
[Русначенко А.М. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940—50-х роках. Київ: Пульсари, 2002. 518 с.].
37. Lysenko, O. & Viedienieiev, D. Viiskovo-politychna diialnist OUN ta UPA u svitli norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2007. 3: 46-66 [in Ukrainian].
[Лисенко О., Веденієв Д. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі норм міжнародного гуманітарного права. *Український історичний журнал*. 2007. № 3. С. 46—66].

38. Patryliak, I. *Vyzvolna borotba OUN y UPA (1939—1960 rr.)*. Kyiv, 2020 [in Ukrainian]. [Патриляк І. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939—1960 рр.). Київ: ВД АДЕФ-Україна, 2020. 712 с.]
39. Starodubets, H. *Ukrainske povstanske zapillia (druha polovyna 1943 — pochatok 1946 rokov)*. Ternopil, 2006 [in Ukrainian]. [Стародубець Г. Українське повстанське заплія (друга половина 1943 — початок 1946 років). Тернопіль, 2006. 527 с.]
40. Antoniuk, Ya. *Diialnist spetsialnykh pidrozdiliv ukrainskykh natsionalistychnykh orhanizatsii (1921—1991)*. (Doctoral diss. of the historical sci). Ostroh, 2021. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Antoniuk_Yaroslav/Diialnist_spetsialnykh_pidrozdiliv_ukrainskykh_natsionalistychnykh_orhanizatsii_1921__1991/ [in Ukrainian]. [Антонюк Я. Діяльність спеціальних підрозділів українських націоналістичних організацій (1921—1991): дис. ... д-ра іст. наук. Острог, 2021. 650 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Antoniuk_Yaroslav/Diialnist_spetsialnykh_pidrozdiliv_ukrainskykh_natsionalistychnykh_orhanizatsii_1921__1991/ (дата звернення: 01.12.2025)].
41. Pnytskyi, V. & Antoniuk, Ya. *Miski boivky Sluzhby bezpeky OUN (1941—1951): Stvorennia i diialnist. Novitnia doba*. 2023. 11: 175-194. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2023-11-175-194> [in Ukrainian]. [Пальницький В., Антонюк Я. Міські боївки Служби безпеки ОУН (1941—1951): Створення і діяльність. *Новітня доба*. 2023. Вип. 11. С. 175—194. DOI: <https://doi.org/10.33402/nd.2023-11-175-194>].
42. Prokopov, V. *Povsiakdenne zhyttia chleniv OUN ta voiakiv UPA na Zakerzonni (1943—1947 rr.)*. (Candidate's diss. of the historical sci). Dnipro, 2019. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Prokopov_Vadym/Povsiakdenne_zhyttia_chleniv_OUN_ta_voiakiv_UPA_na_Zakerzonni_19431947_rr/ [in Ukrainian]. [Прокопов В. Повсякденне життя членів ОУН та вояків УПА на Закерзонні (1943—1947 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Дніпро, 2019. 262 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Prokopov_Vadym/Povsiakdenne_zhyttia_chleniv_OUN_ta_voiakiv_UPA_na_Zakerzonni_19431947_rr/ (дата звернення: 10.12.2025)].
43. Mykhalchuk, V. (Ed.) *Tudy de bii za voliu: Zbirnyk viiskovo-politychnykh materiialiv u pamiat Maksyma Skorupskoho — Maksa, kurinnoho UPA*. London; Paris, 1989 [in Ukrainian]. [Туди де бій за волю: Збірник військово-політичних матеріалів у пам'ять Максима Скорупського — Макса, курінного УПА. Техніч. ред. В. Михальчук. Лондон; Париж: Перша Українська Друкарня у Франції, 1989. 480 с.]
44. Ishchuk, O. & Kokin, S. (Comps). *Litopys UPA. Nova seriia. T. 9: Borotba proty povstanskoho rukhu i natsionalistychnoho pidpillia: protokoly dopytiv zareshotovanykh radianskymu orhanamy derzhavnoi bezpeky kerivnykiv OUN i UPA. 1944—1945*. Kyiv; Toronto, 2007 [in Ukrainian]. [Літопис УПА. Нова серія. Т. 9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944—1945. Упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ; Торонто, 2007. 911 с.]
45. Patryliak, I. *Rehuliarni osnovy dlia nerehuliarnoi armii. Shcho varto zapozychyty zbroinym sylam v UPA. Ukrainyskyi tyzhden*. 14.10.2013. URL: <https://tyzhden.ua/rehuliarni-osnovy-dlia-nerehuliarnoi-armii-shcho-varto-zapozychyty-zbrojnym-sylam-v-upa/> [in Ukrainian]. [Патриляк І. Регулярні основи для нерегулярної армії. Що варто запозичити збройним силам в УПА. *Український тиждень*. 14.10.2013. URL: <https://tyzhden.ua/rehuliarni-osnovy-dlia-nerehuliarnoi-armii-shcho-varto-zapozychyty-zbrojnym-sylam-v-upa/>]

- liarni-osnovy-dlia-nerehuliarnoi-armii-shcho-var-to-zapozychyty-zbrojnym-sylam-v-upa/ (дата звернення: 22.09.2025)].
46. Vovk, O. & Pavlenko, I. (Comps). *Litopys UPA. Nova serii. T. 2: Bolyn i Polissia: UPA ta zapillia. 1943—1944. Dokumenty i materialy.* Kyiv; Toronto, 1999 [in Ukrainian]. [Літопис УПА. Нова серія. Т. 2: Волинь і Полісся: УПА та запілля. 1943—1944. Документи і матеріали. Упоряд.: О. Вовк, І. Павленко. Київ; Торонто, 1999. 872 с.].
47. Birchak, V. “Nikhto khrestyktiv ne stavuv”. *ZAXID.NET*. 12.10.2021. URL: https://zaxid.net/nihto_hrestyktiv_ne_staviv_n1528092 [in Ukrainian]. [Бірчак В. «Ніхто хрестиків не ставив». *ZAXID.NET*. 12.10.2021. URL: https://zaxid.net/nihto_hrestyktiv_ne_staviv_n1528092 (дата звернення: 22.09.2025)].
48. Shtendera, Ye. & Potichnyi, P. (Eds.) *Litopys UPA. T. 27: Roman Petrenko (“Iurko”, “Omelko”). Za Ukrainu, za yii voliu (Spohady).* Toronto; Lviv, 1997 [in Ukrainian]. [Літопис УПА. Т. 27: Роман Петренко («Юрко», «Омелько»). За Україну, за її волю (Спогади). Відп. ред. Є. Штендера, П. Потічний. Торонто-Львів: «Літопис УПА», 1997. 277 с.].
49. Shuliak, O. *V imia pravdy. Diisnist pro Ukrainsku Povstansku Armiiu.* Buenos-Aires, 1948 [in Ukrainian]. [Шуляк О. В ім'я правди. Дійсність про Українську Повстанську Армію. Буенос-Айрес: Imprenta «Dorrego», 1948. 40 с.].
50. Patryliak, I. “Evedentsiini kartky” UPA yak statystychnе dzherelo. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*. 2006. 6: 110-147 [in Ukrainian]. [Патриляк І «Еведенційні картки» УПА як статистичне джерело. *Український визвольний рух*. 2006. № 6. С. 110—147].
51. Moskovych, H. & Leshnivska, I. (Comps). *Zdobudem Ukrainsku derzhavu abo zghynem v borotbi za nei (za materialamy zarubizhnoi presy): bibliohr. pokazhch.* Lviv, 2022 [in Ukrainian]. [Здобудем Українську державу або згинем в боротьбі за неї (за матеріалами зарубіжної преси): бібліогр. показч. Упоряд. Г. Москович, І. Лешнівська. Львів, 2022. 80 с.].
52. Veselova, O., Dzobak, V., Dubyk, M. & Serhiichuk, V. (Comps). *OUN i UPA v 1943 rot-si: Dokumenty.* Kyiv, 2008 [in Ukrainian]. [ОУН і УПА в 1943 році: Документи. Упоряд.: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергіичук. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. 347 с.].
53. Nadosha, O. & Honskyi, V. Heroichno-trahichni etyudy pro zachysnykiv Vitchyzny: UPA. *Ukrainska pravda*. 07.03.2007. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/03/7/3215367/> [in Ukrainian]. [Надоша О., Гонський В. Героїчно-трагічні етюди про захисників Вітчизни: УПА. *Українська правда*. 07.03.2007. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2007/03/7/3215367/> (дата звернення: 22.09.2025)].
54. 1944 — bii pid Hurbamy mizh zahonamy UPA ta NKVD. *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/21/1944-biy-pid-gurbamy-mizh-zagonamy-upa-ta-nkvd> [in Ukrainian]. [1944 — бій під Гурбами між загонами УПА та НКВД. *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/21/1944-biy-pid-gurbamy-mizh-zagonamy-upa-ta-nkvd> (дата звернення: 22.09.2025)].
55. Naibilshyi bii UPA proty natsystiv. *Yavorivska raionna derzhavna administratsiia*. 6.07.2018. URL: <https://javoriv-rda.gov.ua/istorychni-podiji/najbilshyj-bij-upa-proty-natsystiv/> [in Ukrainian]. [Найбільший бій УПА проти нацистів. *Яворівська районна державна адміністрація*. 6.07.2018. URL: <https://javoriv-rda.gov.ua/istorychni-podiji/najbilshyj-bij-upa-proty-natsystiv/> (дата звернення: 22.09.2025)].

56. Slobodianiuk, M.A. *Antyfashystskyi rukh Oporu v Ukraini (1939—1944 rr.): istoriohrafia problemu: monohrafia*. Dnipro, 2017 [in Ukrainian].
[Слободянюк М.А. Антифашистський рух Опору в Україні (1939—1944 рр.): історіографія проблеми: монографія. Дніпро: Герда, 2017. 460 с.].
57. Khmil, S.F. *Ukrainska partyzanka*. Ch. 8. [London], 1959 [in Ukrainian].
[Хміль С.Ф. Українська партизанка. Ч. 8. [Лондон]: Вид. Закордон. частин ОУН, 1959. 274 с.].
58. Olena Petrenko: “Moi idealizovani pohliady na uchast zhinok v OUN i UPA lamalysia u miru znaiomstva z arkhivamy”. *Spilne*. 03.08.2018. URL: <https://commons.com.ua/uk/intervyyu-z-olenou-petrenko/> [in Ukrainian].
[Олена Петренко: «Мої ідеалізовані погляди на участь жінок в ОУН і УПА ламалися у міру знайомства з архівами». *Спільне*. 03.08.2018. URL: <https://commons.com.ua/uk/intervyyu-z-olenou-petrenko/> (дата звернення: 22.09.2025)].
59. Mirchuk, P. & Davydenko, V. (Comps). *V riadakh UPA. Zbirka spomyniv buvshykh Voiakiv Ukrainoskoi Povstanskoii Armii. Tovarystvo buvshykh Voiakiv UPA v ZDA i Kanadi*. New York, 1957 [in Ukrainian].
[В рядах УПА. Збірка споминів бувших Вояків Української Повстанської Армії. Упоряд.: П. Мірчук, В. Давиденко. Товариство бувших Вояків УПА в ЗДА і Канаді. Нью-Йорк, 1957. 352 с.].
60. Anderson, B. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York, 1991. 224 p.
61. Zabilyi, R. *Povstanske busido. Moralni kodeks voyniv UPA*. *Istorychna pravda*. 30.05.2016. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/05/30/149097/view_print/ [in Ukrainian].
[Забілий Р. Повстанське бусідо. Моральний кодекс воїнів УПА. *Історична правда*. 30.05.2016. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/05/30/149097/view_print/ (дата звернення: 22.09.2025)].
62. Shtendera, Ye. & Potichnyi, P. (Eds.) *Litopys UPA*. T. 5: Volyn i Polissia. Nimetska Okupatsiia. Kn. 3: Spomynu uchashnykiv. Toronto, 1984 [in Ukrainian].
[Літопис УПА. Т. 5: Волинь і Полісся. Німецька Окупація. Кн. 3: Спомини учасників. Відп. ред. Є. Штендера; співред. П. Потічний. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1984. 312 с.].
63. Potichnyi, P. & Viatrovych, V. (Eds.). *Litopys UPA. Biblioteka*. T. 4: Spohady voiakiv UPA ta uchashnykiv zbroinoho pidpillia Lvivshchyny ta Liubachivshchyny. Toronto; Lviv, 2003 [in Ukrainian].
[Літопис УПА. Бібліотека. Т. 4: Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини. Ред.: П. Потічний, В. В'ятрович. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2003. 438 с.].
64. Borshchuk, Ya.V. *Ukrainoskoi Povstanskoii Armii Prysyaha*. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskoji_povstanskoji_armiji_prysjaga [in Ukrainian].
[Борщик Я.В. Української Повстанської Армії Присяга. *Енциклопедія історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=ukrajinskoji_povstanskoji_armiji_prysjaga (дата звернення: 22.09.2025)].
65. Lesiuk, M.P. *Pseveda voiakiv Ukrainoskoi Povstanskoii Armii*. *Studia Slawistyczne I; Nazewnictwo na pograniczach etniczno-jezykowych*. Bialystok, 1999. 117-184 [in Ukrainian].
[Лесюк М.П. Псевда вояків Української Повстанської Армії. *Studia Slawistyczne I; Nazewnictwo na pograniczach etniczno-jezykowych*. Bialystok, 1999. С. 117—184].

66. Pavlykivska, N.M. Systema i struktura psevdonimiv OUN ta UPA. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 10: Problemy gramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*. 2011. 7: 274-279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_63 [in Ukrainian].
[Павликівська Н.М. Система і структура псевдонімів ОУН та УПА. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 274—279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_63 (дата звернення: 22.09.2025)].
67. Potichnyi, P. (Ed.). *Litopys UPA*. T. 30: Stepan Stebelskyi ("Khrin"), Oleksa Konopadskyi ("Ostroverkh"). *Kriz smikh zaliza (Khroniky)*. Toronto; Lviv, 2000 [in Ukrainian].
[Літопис УПА. Т. 30: Степан Стебельський («Хрін»), Олекса Конопадський («Острроверх»). *Крізь сміх заліза (Хроніки)*. Відп. ред. П. Потічний. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2000. 549 с.].
68. Nimchuk, V.V. Pro ukrainsku psevdonimiiu ta kryptonimiiu. *Ukrainska mova*. 2002. 2: 33-58 [in Ukrainian].
[Німчук В.В. Про українську псевдонімію та криптонімію. *Українська мова*. 2002. № 2. С. 33—58].
69. Hrytsak, Ya. *Strasti za natsionalizmom: stara istoriia na novyi lad: esei*. Kyiv, 2011 [in Ukrainian].
[Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад: есеї. Київ: Критика, 2011. 176 с.].
70. Shankovskiy, L. *Istoriia ukrainskoho viiska. Zbroini syly suchasnoi doby za roky 1914—1953*. Kyiv, 1991 [in Ukrainian].
[Шанковський Л. Історія українського війська. Збройні сили сучасної доби за роки 1914—1953. Друге, доповнене видання. Київ, 1991. 319 с.].
71. Viedenieiev, D.V. & Bystrukhin, H.S. *Mech i tryzub. Rozvidka i kontrozvidka rukhu ukrainskykh natsionalistiv ta UPA. 1920—1945*. Kyiv, 2006 [in Ukrainian].
[Веденеев Д.В., Биструхін Г.С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920—1945. Київ: Генеза, 2006. 408 с.].
72. Vainer, A. *Zbahuny viinu: Druha svitova viina i dolia bilshovytskoi revoliutsii*. Kyiv, 2024 [in Ukrainian].
[Вайнер А. Збагнути війну: Друга світова війна і доля більшовицької революції. Пер. з англ. С. Кулінської. Київ: Дух і Літера, 2024. 440 с.].

Надійшла / Received 15.12.2025

Volodymyr DZUBAK

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),

Doctoral Student,

Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

v.v.dzubak@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-2187-6554>

THE VITAL NARRATIVE IN THE UPA IN 1943—1944:

FORMATION, FUNCTIONS, TRANSFORMATIONS

The purpose of this article is to analyse the formation and transformation of the vital narrative in the Ukrainian Insurgent Army in 1943—1944 as a key mechanism for constructing a normative model of male identity. The study focuses on showing how symbolic practices, initiation rituals, disciplinary requirements, and public rhetoric were used to construct the image of the insurgent as the embodiment of sacrifice, moral endurance, and spiritual uplift.

The methodological basis of the study is guaranteed by an interdisciplinary approach that combines military history, everyday history, and military psychology. The sources consist of participants' memoirs, archival materials, propaganda texts, oaths, internal instructions, and security service reports. Particular attention is paid to the emotional dimension of participation — fear, devotion, internal transformation, and the limits of physical and moral endurance.

The article shows that the vital narrative performed not only a mobilising but also a normative function, setting expectations for behaviour, discipline, sacrifice, and acceptance of death. At the same time, from the second half of 1943, a noticeable shift can be traced in this narrative: the intensification of the war, internal repression, and regional differences led to a gradual loss of its integrity. Analysis of this transformation allows for a deeper understanding of the tension between the ideological project and the everyday experience of the movement's participants.

The proposed analytical framework allows us to consider the vital narrative as an integral system for the formation of insurgent subjectivity and explains the tension between the ideological concept and the everyday experience of the movement's participants in the conditions of total war.

Keywords: *UPA, vital narrative, sacrifice, everyday life, ritual, discipline, fear, ideology.*